

Wat zeg je als...?

De rol van pragmatiek in het volwassenenonderwijs

Menige volwassene volgt een talencursus vanuit de wens de taal goed te leren spreken. De integratie van de pragmatiek in de les kan cursisten helpen de taal op een bewuste en daarmee authentieke manier te gebruiken. Een voorbeeld uit de lespraktijk Italiaans.

BIBIANA CANDIDO

Stel je de volgende situatie eens voor: Je bent op vakantie in Italië en verblijft in Hotel Belvedere. Je ligt lekker ontspannen aan het zwembad een boek te lezen. In het zwembad zijn kinderen en een volwassene met een bal aan het spelen. Je hebt al verschillende keren spetters gevoeld en de ouder van de kinderen meerdere keren aangekeken. Als op een gegeven moment de natte bal boven op je belandt, waardoor je zelf en je boek nat worden, is de maat vol. Je loopt naar de ouder toe. Wat zeg je?

Wat je strategie ook moge zijn, om je doel te behalen moet je de juiste snaar bij de ouder zien te raken. Je wilt immers je doel bereiken zonder dat jij of de ouder daarbij gezichtsverlies leidt (Brown & Levinson, 1988).

Hiervan waren zich de achttien volwassen cursisten van een recreatieve cursus Italiaans die deelnamen aan mijn scriptieonderzoek voor de masteropleiding Linguistics of European Languages, zich ook bewust toen hun onder andere bovenstaande situatie werd voorgelegd (Candido, 2016). Daarbij kregen ze de opdracht zich bij hun vaste gesprekspartner in het Italiaans te beklagen.

Hoewel de focus van het onderzoek lag op de analyse van spontaan gesproken taal, werd de spreker voorafgaand aan de dialoog twee minuten voorbereidingstijd gegund waarin hij zich zonder het gebruik van woordenboeken en/of andere hulpmiddelen kon voorbereiden op het gesprek. De toehoorder was namelijk geheel aangewezen op wat de spreker hem te vertellen had. De cursisten waren overigens op grond van hun taalniveau aan elkaar gekoppeld. Doel van het scriptieonderzoek

Foto: Anda van Riet

was achterhalen of er een relatie bestaat tussen het taalniveau van deze Nederlandstalige volwassenen en de taalkeuzes die ze in het Italiaans maken bij het protesteren. Mijn onderzoek was met andere woorden pragmatisch van aard. De pragmatiek is immers de studie die zich bezighoudt met het gebruik van taal in sociale contexten. Maar wat kun je hiermee in de les?

Taalhandelingen

In het dagelijks leven gebruiken we taal om handelingen uit te voeren, zoals bijvoorbeeld bedanken, begroeten, vragen stellen. Bij het uitvoeren van deze handelingen beroepen we ons niet alleen op onze grammaticale en lexicale kennis van de taal, maar laten we ons ook leiden door onze pragmatische kennis van deze taal oftewel de sociale, culturele en contextuele normen, waarden en

opvattingen die binnen de maatschappij waarin we leven, heersen. In principe weten we ons taalgebruik en taalgedrag in vrijwel elke situatie hieraan aan te passen (Austin, 1962). Bij het uitvoeren van deze taalhandelingen maken we keuzes op twee deelniveaus. Zo vertelt onze sociopragmatische kennis ons of het überhaupt gepast is om een taalhandeling in de desbetreffende situatie uit te voeren. Is het bijvoorbeeld gepast om aan een oudere collega te vragen hoe oud hij is of hoeveel hij voor zijn nieuwe auto betaald heeft? Mocht dit het geval zijn, dan helpt pragmalinguïstische kennis ons om de handeling op een gepaste manier met woorden te uiten.

Aspecten als onderlinge afstand tussen en sociale status van de gesprekspartners alsmede de mate waarin de taalhandeling een belasting vormt voor de toehoorder spelen een rol bij de keuzes die we maken.

De pragmatiek is de studie die zich bezighoudt met het gebruik van taal in sociale contexten.

Wat kun je hiermee in de les?

Een informele uiting als *Geef je me een lift?* vormt niet alleen een belasting voor de toehoorder, die wordt aangespoord om iets te gaan doen, maar is in een context waarin deze toehoorder hiërarchisch gezien hoger op de ladder staat (status) en/of met wie de relatie formeel van aard is (afstand tussen gesprekspartners) af te raden. De tweede uiting in kader 1 zou in een formele context bijvoorbeeld gepaster zijn. In uiting drie, ten slotte, zien we hetzelfde verzoek, maar dan verpakt als hint.

In onze moedertaal stelt de pragmatische kennis die we hebben, ons in staat om te spelen met deze pragmatische regels. Deze kennis wordt ons in eerste instantie door onze ouders/verzorgers bijgebracht en breidt zich daarna middels de gesprekken die we voeren met personen van buiten het gezin uit. Op deze manier leren we communiceren volgens de norm; zolang we ons aan deze ‘spelregels’ houden, zal ons gedrag voldoen aan de verwachtingen van toehoorders, die deze set aan regels ook als norm hanteren (Nuzzo & Gauci, 2012).

Nemen we de taalhandeling ‘feliciteren’ als voorbeeld (zie kader 2). Waar een Nederlandstalig kind de mogelijkheid heeft om iedereen – ongeacht de context – met een en dezelfde formule te feliciteren, leert een

Italiaans kind om deze formule af te stemmen op de context waarin er gefeliciteerd wordt. Als ons deze regels in de moedertaal aangeleerd worden, dan zouden we er dus ook in een talencursus bij moeten stilstaan.

Communiceren in een interculturele setting

Wat voor grammaticale kennisopbouw in een vreemde taal geldt, geldt ook voor het aanleren van pragmatische kennis: dit kost tijd. Zo ontwikkelt het pragmatolinguïstische bewustzijn zich vanaf ongeveer niveau B1. De ontwikkeling van het sociopragmatische bewustzijn begint zelfs pas op gevorderd taalniveau; het evenaart uiteindelijk slechts sporadisch het taalbewustzijn van een native speaker (Vedder, 2007). Een cursist Italiaans, wiens vaardigheid nog niet voldoende ontwikkeld is, beroept zich bij het uitvoeren van taalhandelingen in het Italiaans dan ook in de eerste plaats op het Nederlands en de Nederlandse set aan pragmatische ‘spelregels’. Dit tekort aan pragmatische en ook grammaticale kennis van het Italiaans, leidt ertoe dat menige Italiaan het taalgebruik van niet-moedertaalsprekers bij het uiten van een protest nogal eens als direct, brutaal en bot bestempelt (Nuzzo & Gauci, 2012). Laten we teruggaan naar de situatie

1. Geef je me een lift?
2. Als het niet te veel gevraagd is, zou je me dan een lift kunnen geven?
3. Jeetje zo laat al! Ik ga nooit meer mijn trein halen.

Kader 1. Pragmatische varianten van het vragen om een lift

Kader 2. Feliciteren in het Italiaans

Een cursist beroept zich bij het uitvoeren van taalhandelingen in het Italiaans dan ook in de eerste plaats op de Nederlandse set aan pragmatische ‘spelregels’

langs de rand van het zwembad. De cursisten pakten het aan zoals beschreven in kader 3 en 4.

Het Italiaans van de twee klagers (Suzanne en Irma) is niet voldoende ontwikkeld om de boodschap geheel in het Italiaans te uiten. Hoewel beide verschillende pogingen ondernemen om het protest op een vriendelijke wijze te presenteren, wordt de klacht op een

directe manier geuit. Zoals de dikgedrukte woorden en zinsconstructies in de voorbeelden illustreren, maken ze ook in het Italiaans gebruik van zogenaamde *modifiers* om de negativiteit van de boodschap te neutraliseren. *Modifiers* zijn woorden en korte frasen die bij het uiten van een taalhandeling worden ingezet om de boodschap te verzachten of juist te versterken. Hierbij wordt

Suzanne: **Buongiorno** questi bambini sono Lei?
(Goedemorgen deze kinderen zijn van u?)

Mark: Sì sono miei sì.
(Ja ze zijn van mij ja.)

Suzanne: Ah ma **mi dispiace ma** eh sono in vacanza per eh sono in vacanza qui e **vorrei** leggere un libro ma ehm suoi bambini facciamo **molto** rumoroso e eh anche in in piscina guarda sono **molto** bagnata eh **forse** è meglio Lei eh ja roep uw kinderen tot de orde è possibile loro ehm loro giocare un un altro posto in in piscina **perché** non mi piace questa situazione.
(Ah maar **het spijt me maar** eh ik ben op vakantie om eh ik ben hier op vakantie en **zou** een boek **willen** lezen maar ehm uw kinderen wij doen **erg** lawaaiig en eh ook in in zwembad kijk ik ben **erg** nat eh **misschien** is het beter u eh ja roep uw kinderen tot de orde **is het mogelijk** zij ehm zij spelen een een andere plek in in zwembad **omdat** ik deze situatie niet leuk vind)

Kader 3. Suzanne beklagt zich over het gedrag van de kinderen

Irma: **Scusa** signora adesso sono ehm non mi piace che i vostri bambini fanno un casino **perché** hanno giocato con la palla e è già venuto l’acqua sul mio libro y adesso qualche goccia y adesso il libro è stata eh è diventata bagnato e non **posso** leggere ci sono qualche pagine che sono **veramente** bagnato da per tutto e non mi piace. Non **possiamo** andare al giocare all’altra parte o a casa o al piazza alla piazza?
(**Sorry** mevrouw nu ben ik ehm ik vind het niet leuk dat jullie kinderen chaos maken **omdat** zij hebben met de bal gespeeld en is al water op mijn boek gekomen en nu een paar druppels en nu is het boek geworden eh nat geworden en ik **kan** niet lezen er zijn een aantal bladzijden die **echt** overal nat zijn en dat vind ik niet leuk. **Kunnen** ze niet gaan spelen aan de andere kant of thuis of op het plein op het plein?)

Kader 4. Irma beklagt zich over het gedrag van de kinderen

onderscheid gemaakt tussen interne *modifiers* – woorden als *forse* ('misschien') en *è possibile* ('is het mogelijk') waarmee de boodschap zelf wordt verzacht – en externe *modifiers*, waarmee het eigenlijke protest wordt ingeleid of achteraf uitgelegd. Wat deze cursisten Italiaans echter onderscheidt van Italiaanstalige native speakers, is dat zij hun boodschap trachten te verzachten met *modifiers* die typerend zijn voor het Nederlands, hetgeen wordt geïllustreerd in kader 5.

Modifiers die in beide talen op dezelfde wijze en in dezelfde contexten worden gebruikt, worden makkelijker en eerder aangeleerd dan *modifiers* waarvoor dit niet geldt. Nederlanders die Italiaans leren, hebben bijvoorbeeld het gebruik van het hulpwerkwoord *potere* ('kunnen' en 'mogen') in de tegenwoordige tijd snel onder de knie (zie kader 6). Het gebruik van de *imperfetto* (onvoltooid verleden tijd) of *condizionale* (voltooid toekomstige tijd) daarentegen ervaren ze als lastig, waardoor het gebruik ervan langer gemeden wordt (Vedder, 2007).

Uit onderzoek is gebleken dat beginnende vreemdetallearders weinig tot geen *modifiers* gebruiken (Ellis, 1992; Rose, 2000; Trosborg, 1995). Naarmate de kennis en het bewustzijn van de vreemde taal zich uitbreidt, neemt dit gebruik toe. In dit leerproces worden vaste formules en pragmatische routines – zoals *grazie/prego* ('alsjeblieft')/'dank je wel') en *vorrei* ('ik zou graag willen') – als eerste aangeleerd. Deze worden gevolgd door de overige interne *modifiers* en, op een gevorderd niveau, de externe *modifiers*.

Pragmatiekonderwijs

Het expliciet en actief onderwijzen van de pragmatiek heeft zin, omdat cursisten de vreemde taal veelal in eigen land leren en op basis van de wekelijkse taalcontacturen

	Italiaans	letterlijke vertaling	Nederlands
presente	Mi puoi dare un passaggio?	Me kun je geven een lift?	Kun je me een lift geven?
imperfetto	Non potevo pagare in contanti.	Niet ik kon betalen in contanten.	Ik kon niet contant betalen.
condizionale	Mi potresti dare una mano in cucina?	Me zou je kunnen geven een hand in keuken?	Kun je me in de keuken helpen?

Kader 6. Kunnen en mogen

A: **Signore, a me piacciono i bambini**, però se **può** dire a loro di non tirarmi addosso la palla bagnata **evito di rovinare il mio libro. Grazie** della cortesia.

(Meneer, ik vind kinderen leuk, maar als u hen wilt vragen om niet de natte bal naar me te gooien, voorkom ik dat mijn boek verruïneerd wordt. Dank u wel.)

B: **Scusi, può** dire ai suoi figli di stare **più** attenti?!

(Pardon, kunt u uw kinderen zeggen beter uit te kijken?!)

C: **Siamo tutti in ferie**, però un'occhiata in **più** ai suoi figli!

(We zijn allemaal met vakantie, maar let u beter op uw kinderen!)

Kader 5. Klachten geuit door moedertaalsprekers Italiaans

niet in staat zijn om dergelijke kennis goed te ontwikkelen (Nuzzo & Gauci, 2012). Hoewel elk individu natuurlijk anders is, geeft pragmatiekonderwijs cursisten de mogelijkheid zich op een (intercultureel) bewuste manier te leren uiten. Door in te zetten op pragmatiekonderwijs, leren ze zich zelfstandig redden in de vreemde taal.

Het onderwijzen van pragmatiek is weliswaar lastig, aangezien je je cursisten – anders als bij het aanleren

Klagen – Deze taalhandeling lijkt geschikt om te behandelen vanaf ongeveer niveau B1. Mogelijke situaties zijn: een hotelgast die belt met een receptionist, omdat er weer handdoeken op zijn hotelkamer ontbreken of een klant die een gekochte broek wil ruilen / zijn geld terug wil, omdat er een gaatje in zit.

Stap 1 ✎ Bedenk in welke situaties de taalhandeling voorkomt en zoek hier authentiek audio(visueel) materiaal bij. Let erop dat de gekozen taalhandeling goed in het materiaal naar voren komt en dat de personen in de fragmenten goed te verstaan zijn. Mogelijke bronnen zijn filmfragmenten, reclamespotjes en radio-opnames.

Stap 2 ✎ Nadat de voorkennis en verwachtingen met betrekking tot de taalhandeling zijn geactiveerd, worden de fragmenten meerdere keren getoond. Sta nu stil bij de vraag: wat valt op? In eerste instantie op sociopragmatisch gebied: Welk doel wordt nagestreefd? Hoe is de onderlinge afstand en status van de gesprekspartners? Voeren we de handeling in het Nederlands ook zo uit?

Daarna op pragmalinguïstisch gebied: Wat is de norm met betrekking tot gebruik van (werk)woordkeuze en beleefdheidsstrategieën? Hoe pak je dit in het Nederlands aan? Welke strategieën en *modifiers* gebruik je in het Italiaans om je klacht te uiten? Wat verwacht een moedertaalspreker?

Stap 3 ✎ Vervolgens worden de vuistregels opgesteld en wordt er met behulp van deze norm geoefend. Indien gesprekken tussen cursisten opgenomen worden, kunnen zij gebruikt worden om de norm verder aan te scherpen. Verder is het raadzaam stap 3 van tijd tot tijd en al dan niet in combinatie met andere taalhandelingen te herhalen.

Kader 7. Pragmatiek in het onderwijs: klagen

Feliciteren – Deze taalhandeling leent zich voor niveau A1. Hoewel hierbij het stappenplan uit kader 7 gevolgd kan worden, dient op het volgende gelet te worden: laat bij stap 1 verschillende felicitatiesituaties zien en leg bij stap 2 uit dat het Italiaans meerdere situatieafhankelijke felicitatieformules kent (zie kader 2).

Kader 8. Pragmatiek in het onderwijs: feliciteren

van grammatica en woordenschat – geen lijst met eenduidige regels en antwoorden kunt bieden. Dit maakt het onderwijzen ervan echter niet onmogelijk. Naar aanleiding van wat bijvoorbeeld Nuzzo en Gauci (2012) bespreken in hun boek kan een stappenplan worden opgesteld. In kader 7 en 8 zijn aan de hand van de taalhandelingen 'klagen' en 'feliciteren' twee voorbeelden uitgewerkt aan de hand van drie stappen: (1) taalhandeling en materiaal uitzoeken; (2) pragmatisch bewustzijn vergroten; (3) de norm identificeren en leren toepassen. Hoewel de voorbereiding enige tijd kost, laat pragmatiekonderwijs wensen uitkomen en daar doen we het toch voor! ■

LITERATUUR

- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Harvard University Press.
- Brown, P., & Levinson, S. C. (1988). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
- Candido, B. (2016). *Protestare in una seconda lingua: Uno studio sull'uso dei modificatori in italiano L2* [Masterscriptie, Universiteit van Amsterdam]. UvA Scripties. <https://scripties.uva.nl/search?id=611697>
- Ellis, R. (1992). Learning how to communicate in the classroom: A study of two language learners' requests. *Studies in Second Language Acquisition*, 14(1), 1–23.
- Nuzzo, E., & Gauci, P. (2012). *Insegnare la pragmatica in italiano L2: Recenti ricerche nella prospettiva della teoria degli atti linguistici*. Carocci.
- Rose, K. R. (2000). An exploratory cross-sectional study of interlanguage pragmatic development. *Studies in Second Language Acquisition*, 22(1), 27–67.
- Trosborg, A. (1995). *Interlanguage pragmatics: Requests, complaints and apologies*. Mouton de Gruyter.
- Vedder, I. (2008). Competenza pragmatica e complessità in italiano L2: L'uso dei modificatori nelle richieste. *Linguistica e Filologia*, 25(1), 99–123.